

М. Р. Прыгодзіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры гісторыі беларускай мовы БДУ

Каб не страціць сваё этнічнае «я»...

Пісаць пра Віктара Пятровіча Краснея і проста, і складана. Проста, бо больш як трыццаць гадоў працавалі на адной кафедры, жылі агульнымі метадычнымі і навуковымі клопатамі, камсамольскімі і кампартыйнымі справамі, рыхтавалі з аспірантаў будучых кандыдатаў навук, укладалі слоўнікі і вучэбныя дапаможнікі, адшуквалі сярод перша- і другакурснікаў тых, хто ў хуткім часе мог прыйсці ў кафедральныя спецсемінары, даследаваць новыя глыбіні роднага слова. Складана, бо ніяк не верыцца, што яго з намі няма. Для мяне асабіста ён быў узорам сапраўднага патрыёта-беларуса, шчырага і бескарыслівага дарадцы-навукоўца, удумлівага і разважлівага метадыста, які інтарэсы іншага ставіў вышэй за свае, імкнуўся падтрымаць, адшукаць адзіна правільнае выйсце ў складаных сітуацыях.

За гады сумеснай працы на філалагічным факультэце, здавалася, што ўжо амаль усё пра яго ведаеш. Але, не. Кожная новая сустрэча з прафесарам прыадкрывала ў яго асобе нешта раней незаўважанае, што да пэўнага часу не выяўлялася: бацькоўскія і дзедзюўскія клопаты, жыццёвае асэнсаванне складаных і супярэчлівых праблем функцыянавання беларускай мовы як мовы дзяржаўнай і нацыяўтваральнай, непрыхаванае хваляванне за лёс беларускага маўлення ў дзіцячым садку і сярэдняй школе. З ім прыемна было абмеркаваць выдавецкія і чыста навуковыя праблемы, спартыўныя і каляспартыўныя навіны, хоць і выпадалі такія хвіліны ў апошнія гады не так часта, як хацелася б ...

Ён родам з таго пакалення, што апаліла апошняя вайна. І хоць у 1941-м было яму толькі пяць гадкоў, але час той запомніўся на ўсё жыццё – адступленнем чырвонаармейцаў, распачнымі слязьмі маці, цяжкімі месяцамі нішчымніцы, нарэшце – доўгачаканым пераможным маем 1945-га ... Ці думаў ён тады, што пройдзе колькі часу і цэлых тры гады праслужыць спецыялістам штабной роты ў групе савецкіх войскаў у Германіі. Выпадкова ці не зусім, але штабістам Віктар Пятровіч стаў з-за почырку – акуратна-каліграфічнага, прыгожага і выразнага, почырку, які добра вядомы нам па яго кафедральных справах, рукапісных рэцэнзіях і водгуках. Прызнаваўся, што гэтым талентам ён абавязаны маці, якая самастойна навучылася пісьму, і настаўніцы роднай мовы і літаратуры Ганне Канстанцінаўне Жэшко. Менавіта яна, улюбёная ў

беларускае слова, выдатны знаўца літаратуры і вуснай народнай творчасці, стала для юнака прыкладам і ўзорам шанавання роднага і блізкага, пачутага ад родзічаў і суседзяў, вычытанага ў кніжках і прамоўленага на ўроках слова. Пасля заканчэння пачатковай школы ў вёсцы Хамічы Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці ён паступіў у бярозаўскую сямігодку, а затым працягваў навучанне ў СШ № 1 г. Бярозы і ў 1955 г. быў у складзе першага выпуску гэтай школы. Асаблівых ваганняў наконт далейшай вучобы не было – толькі філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Гады вучобы на аддзяленні беларускай і рускай мовы і літаратуры працяцелі хутка. І вось ужо аднакурснікі Вячаслаў Рагойша, Жанна Дапкюнас, Лявон Акаловіч, Мікола Пашкевіч (яму В. Быкаў прысвяціў сваю аповесць «Абеліск»), Мікола Бандарэнка і іншыя раз'ехаліся па месцах працы. У канцы лета Віктар Красней і яго маладая жонка, аднакурсніца Святлана Аляксандраўна Навіцкая, прыехалі ў Равяціцкую сярэднюю школу роднага Бярозаўскага раёна. Пачаліся штодзённыя клопаты – сшыткі, сачыненні і дыктоўкі, краязнаўчыя паходы, літаратурны і драматычны гурткі. Нарадзіўся сын Сяргей. Увосень 1965 г. з філалагічнага факультэта нечакана паступіла прапанова паступаць у аспірантуру. Доўгіх роздумаў не было, і Новы 1966 год маладая сям'я Краснеяў сустрэла ў Мінску. Не было ваганняў і адносна навуковага кіраўніка кандыдацкай дысертацыі «Беларуская філалагічная тэрміналогія пачатку XX ст.», паспяхова абароненай у 1969 г. Гэта быў прафесар Леў Міхайлавіч Шакун, і Віктар Пятровіч стаў першым у радах прадстаўнікоў навуковай школы славянскага беларускага лінгвіста. Афіцыйнымі апанентамі па кандыдацкай дысертацыі выступілі прафесар Аркадзь Іосіфавіч Жураўскі і дацэнт Уладзімір Васільевіч Анічэнка. У сваіх водзывах яны адзначылі не толькі высокі навукова-тэарэтычны ўзровень і арыгінальны падыход да аналізу лінгвістычнага матэрыялу, але і рэкамендавалі працягваць вывучэнне тэрміналагічнай лексікі ў далейшым. Так яно і атрымалася, бо беларуская тэрміналогія стане для будучага прафесара адным з прыярытэтных навуковых напрамкаў на працягу ўсяго жыцця.

З прыходам маладога выкладчыка на кафедру беларускай мовы БДУ пачаліся і новыя клопаты, звязаныя з распрацоўкай лекцыйных курсаў, падрыхтоўкай практычных і семінарскіх заняткаў, назапашваннем фактычнага матэрыялу, далейшым вывучэннем навуковай літаратуры. Прышоў час для стварэння і першай вучэбнай працы, якой стаў сумесны з прафесарам Л. М. Шакуном «Практыкум па гісторыі беларускай літаратурнай мовы» (Мінск, 1978, 136 с.),

дапушчаны Міністэрствам вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР у якасці навучальнага дапаможніка для студэнтаў філалагічных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў. Практикум па гісторыі беларускай літаратурнай мовы быў створаны ўпершыню. У ім аўтары палічылі неабходным «не толькі сфармуляваць заданні да кожнага практыкавання, але і ва ўступных частках, якімі пачынаюцца асобныя раздзелы кнігі, вылучыць адпаведную праблематыку, звязаную з характарыстыкай пэўнага перыяду ў гісторыі беларускай літаратурнай мовы, і даць для даведак пералік тых моўных з’яў, на падставе супастаўлення якіх вырашаецца гэта праблематыка» (с. 4). Праз дзевяць гадоў выйшла другое выданне практыкума (Мінск, 1986, 207 с.), істотна дапрацаванае і дапоўненае. У ім аўтары павялічылі колькасць тэкстаў, пашырылі сістэму заданняў, прывялі фотакопіі асобных пісьмовых крыніц, «каб даць студэнтам нагляднае ўяўленне аб развіцці графічнай сістэмы беларускай мовы» (с. 4).

Вопыт працы над практыкумам, а пазней і над вучэбнымі дапаможнікамі для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей «Сучасная беларуская мова: лексікалогія, фразеалогія» (Мінск, 1984, 175 с.), «Сучасная беларуская мова. Практичныя заняткі» (Мінск, 1989, 334 с.), «Сучасная беларуская мова: уводзіны, фанетыка, фаналогія, арфаэпія, графіка, арфаграфія, лексікалогія, лексікаграфія, фразеалогія» (Мінск, 1995, 333 с.) быў запатрабаваны пры стварэнні падручнікаў і вучэбна-метадычных распрацовак для сярэдняй агульнаадукацыйнай школы. Як згадваў сам Віктар Пятровіч, «падбіў» яго на гэтую справу рэдактар выдавецтва «Народная асвета» Іван Курбека. У пачатку 1980-х гадоў названае выдавецтва арганізавала серыю кніг «Бібліятэка настаўніка беларускай мовы і літаратуры», у якой планавалася выдаваць навукова-папулярныя і вучэбныя працы па актуальных праблемах школьнага выкладання беларускай мовы і літаратуры. Адной з такіх кніг і стала «Лексіка і фразеалогія беларускай мовы» (Мінск, 1982, 143 с.) Віктара Пятровіча Краснея, пазнейшыя выданні якой (1986, 1992, 1996) выходзілі пад назвай «Грані слова», і ў 1986 г. кніга нават атрымала бронзавы медаль на Выстаўцы дасягненняў народнай гаспадаркі СССР. Даступнасць, лёгкасць і даходлівасць пададзенага матэрыялу, рамантычна-лінгвістычная закаханасць аўтара ў роднае слова выявіліся літаральна з першых радкоў: «Дарагія сябры! З вуснаў маці пачулі вы першыя словы, і з таго дня яны сталі для вас сродкам пазнання ўсіх цудаў свету. Але самым найвялікшым цудам было і будзе для ўсіх нас само слова. Без слоў чалавек не змог бы спасцігнуць сутнасці разнастайных прадметаў і з’яў рэчаіснасці, не змог бы ўспрыняць і

асэнсаваць вопыт мінулых пакаленняў, набыты ва ўсіх сферах жыцця і дзейнасці чалавецтва за шматвяковую гісторыю яго існавання, без слоў ён не здолеў бы свае веды і вопыт перадаць нашчадкам, якім суджана ісці далей, адкрываючы і асэнсоўваючы новае, яшчэ нязведанае, неспазнанае. І ўсё гэта зноў адаб'ецца ў слоўе, бо для таго, што будзе яшчэ адкрыта і вывучана, знойдуцца ў мове новыя словы, якія адлюструюць узровень пазнання людзей на новай ступені развіцця цывілізацыі. І так бясконца, бо няма канца сусвету, няма канца чалавечаму пазнанню» (с. 3).

З гэтага часу і пачалося «двайное» жыццё вучонага: на карысць студэнта-філолага як будучага настаўніка роднай мовы і літаратуры і школьніка-пачаткоўца, якога трэба было зачараваць характам роднай гаворкі, адкрыць таямніцы і нязведаныя глыбіні беларускага слова. Менавіта ў гэты перыяд склаўся і славуты навукова-метадычны тандэм аўтараў – Віктар Красней і Яўген Лаўрэль (вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута адукацыі), плёнам працы якога і сёння жывяцца многія пакаленні беларускіх школьнікаў і настаўнікаў. Пералік выдадзеных асабіста і ў суаўтарстве з Я. Лаўрэлем, Г. Малажай, І. Роўдам, У. Куліковічам, З. Падліпскай, А. Радзевічам, Т. Саўчук і інш. за амаль трыццаць гадоў школьных падручнікаў і вучэбна-метадычных і дыдактычных дапаможнікаў па беларускай мове прафесара Краснея проста ўражае.¹ Да працы па стварэнні школьных падручнікаў і агульнаадукацыйных дапаможнікаў прафесар Віктар Пятровіч Красней падключыў дактароў філалагічных навук прафесараў Г. І. Кулеш і А. М. Рудэнка, кандыдатаў філалагічных навук дацэнтаў В. Л. Леановіч, В. І. Несцяровіча, С. Р. Рачэўскага, Г. К. Ціванову і інш.

У 1990-я гады ён у суаўтарстве з калегамі па працы М. Прыгодзічам, Л. Сямешкай, І. Шкраба і супрацоўнікамі тагачаснага Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі прымае ўдзел у стварэнні калектыўнай манаграфіі «Беларуская мова: Najnowsze dzieje języków słowiańskich», што выйшла ў 1998 г. у г. Аполе (Польшча). Віктару Пятровічу ў гэтай першай у гісторыі беларускага мовазнаўства замежнай манаграфіі належыць раздзел «Функцыянальна-стылявая дыферэнцыяцыя беларускай літаратурнай мовы» (с. 223–260). Некалькі раней ён у суаўтарстве з Б. Грынбергам і Н. Краеўскай выдае грунтоўны «Русско-белорусский словарь электротехнических терминов» (1993). Дзейсны ўдзел прыняў Віктар Пятровіч у распрацоўцы

¹ Больш падрабязна гл. змешчаны далей «Храналагічны паказальнік прац прафесара В. П. Краснея».

«Канцэпцыі моўнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь», стварэнні праграм па беларускай мове для сярэдняадукацыйнай і пачатковай школы з беларускай мовай навучання.

Беларускім навукоўцам прафесар Віктар Красней вядомы і як адзін з найбольш аўтарытэтных тэрмінолагаў, многія працы якога сталі хрэстаматычнымі і шырока цытуюцца ў даследаваннях рознага ўзроўню. У лексіка-семантычным, структурным і генетычным аспектах ён даследаваў мовазнаўчыя, літаратуразнаўчыя, матэматычныя, астранамічныя, прыродазнаўчыя тэрміны ў беларускіх дакастрычніцкіх выданнях пачатку ХХ ст., вызначыў прынцыпы стварэння і праблемы развіцця і ўпарадкавання нацыянальнай тэрміналогіі у 1920-я – 90-я гады. Гэтай праблематыцы прысвечана некалькі дзясяткаў ґрунтоўных прац, сярод якіх такія асноватворныя артыкулы, як «Аб сінонімах, дублетах і варыянтах у тэрміналогіі» (1995), «Пошукі прынцыпаў і шляхоў распрацоўкі беларускай нацыянальнай тэрміналогіі на пачатку ХХ ст.» (1997), «Да пытання трміналагічнай нормы» (2002), «Некаторыя лінгвістычныя аспекты нармавання тэрміналогіі» (2004) і інш. Не выпадкова тое з чатырох падрыхтаваных ім кандыдатаў навук прысвяцілі свае дысертацыйныя працы асобным навуковым тэрмінасістэмам – прыродазнаўчай і прамысловай (Т. Капьяко), батанічнай (А. Лапкоўская), філасофскай (Ю. Лук’янюк). Яны, як і дзясяткі яго дыпломнікаў, сотні выпускнікоў філалагічнага факультэта, удзячныя свайму настаўніку за такт і вытрымку, уменне знайсці спагадлівае слова, падтрымаць і аказаць шчырую дапамогу ў навуковым пошуку. Удзячныя Віктару Пятровічу і шматлікія пераможцы і прызёры рэспубліканскіх алімпіяд па беларускай мове, удзельнікам і старшынёй журы якіх ён быў на працягу многіх гадоў.

Поспехі прафесара Краснея ў адукацыйнай галіне ў многім былі прадвызначаны і ўхвалены яго нязменнай спадарожніцай у сямейным жыцці, аднакурсніцай Святланай Аляксандраўнай, настаўнікам-беларусаведам, выключным педагогам і метадыстам, якая на практыцы правярала дзейнасць тых ці іншых напрацовак свайго мужа. Гэта яна ўсяляк падтрымлівала Віктара Пятровіча ў часы, калі ён працаваў намеснікам дэкана філалагічнага факультэта, узначальваў прафсаюзную і партыйную арганізацыі, шмат гадоў быў старшынёй прадметнай камісіі падчас уступных экзаменаў у БДУ.

Магчыма, не кожны ведае пра незвычайную методыку напісання вучоным сваіх прац. У Віктара Пятровіча фактычна няма чарнавікоў – кожны тэкст у яго атрымліваецца як чыставік, бо ён даўно адшліфаваўся ў думках, колькі разоў вусна сфармуляваўся і зафіксаваўся ў памяці.

У многіх працах лінгвіста лёгка заўважаецца рамантычна-ўзнёслы стыль аповяду, публіцыстычнае напаяненне думкі выразным словам, ёмкімі фразеалагізмамі, дарэчнымі прыказкамі і прымаўкамі, цытатамі з разнастайных вершаў, сотні якіх ён ведаў на памяць.

Рэдка хто з сённяшніх навукоўцаў можа пахваліцца штогод выдадзенымі кнігамі. У Віктара Пятровіча ў канцы XX – пачатку XXI ст. кожны год выходзіла ад адной да чатырох і больш кніг. Школьныя падручнікі, вучэбна-метадычныя дапаможнікі, навукова-папулярныя выданні... – больш як паўсотні кніг юбіляра ўвайшлі ў залаты фонд метадычнай думкі краіны. Многія з іх і сёння запатрабаваныя ў вышэйшай і сярэдняй агульнаадукацыйнай школе.

Рыхтуючы прадмову да зборніка выбраных прац В. Краснея «Беларуская тэрміналогія» (Мінск: БДУ, 2011, 216 с.), мне давалося папрасіць у юбіляра напісаць зварот да студэнтаў, увогуле – патрыятычна настроенай моладзі, маладых выкладчыкаў. Заключныя радкі гэтага звароту сёння ўспрымаюцца як своеасаблівы наказ слыннага навукоўца і грамадзяніна роднай Беларусі: *«Кожны народ праз сваю родную мову стварае “сваю” мадэль свету. Таму мы, беларусы, каб не страціць генетычнай памяці і ўсвядоміць сваё этнічнае “Я” ў агульнасусветнай супольнасці людзей, павінны шанаваць і гаварыць сваёй мовай, каб яна жыла і спявала ў вуснах цяперашняга і будучых пакаленняў. Яшчэ не ўсё страчана».*

Такім ён быў, такім ён і застаецца ў нашай памяці: шчырым і даверлівым, памяркоўным і заклапочаным, бескампрамісным у адстойванні інтарэсаў роднай мовы, строгім і акадэмічным у навуковых працах, рамантычна-публіцыстычным у бачанні шляхоў далейшага лёсу беларускага слова.